

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2019

Od Nežnej revolúcie k slobode. Prečo zlyháva projekt EÚ?

Na ceste k slobode

Sme na konci roku 2019 a s údivom pozorujeme, koľko zásadných zmien sa v poslednom období udialo v našej spoločnosti. Masívne demonštrácie po vražde investigatívneho novinára a jeho snúbenice – najväčšie po roku 1989 - primáli k odstúpeniu vysokých predstaviteľov vlády a polície a k vytvoreniu bezprecedentne rozsiahleho vyšetrovacieho tímu, ktorý okrem domácej polície, NAKA a českej polície zahŕňal Europol, FBI, Scotland Yard a Európsky parlament, a ktorému sa s najvyššou pravdepodobnosťou už podarilo odhaliť páchatel'ov a objednávateľ'ov, čo nebýva vôbec ľahké pri takomto druhu zločinu, a čo sa mohlo podať aj vďaka intenzívnej práci a tlaku občanov, novinárov a možno aj spomínaných nadnárodných inštitúcií.

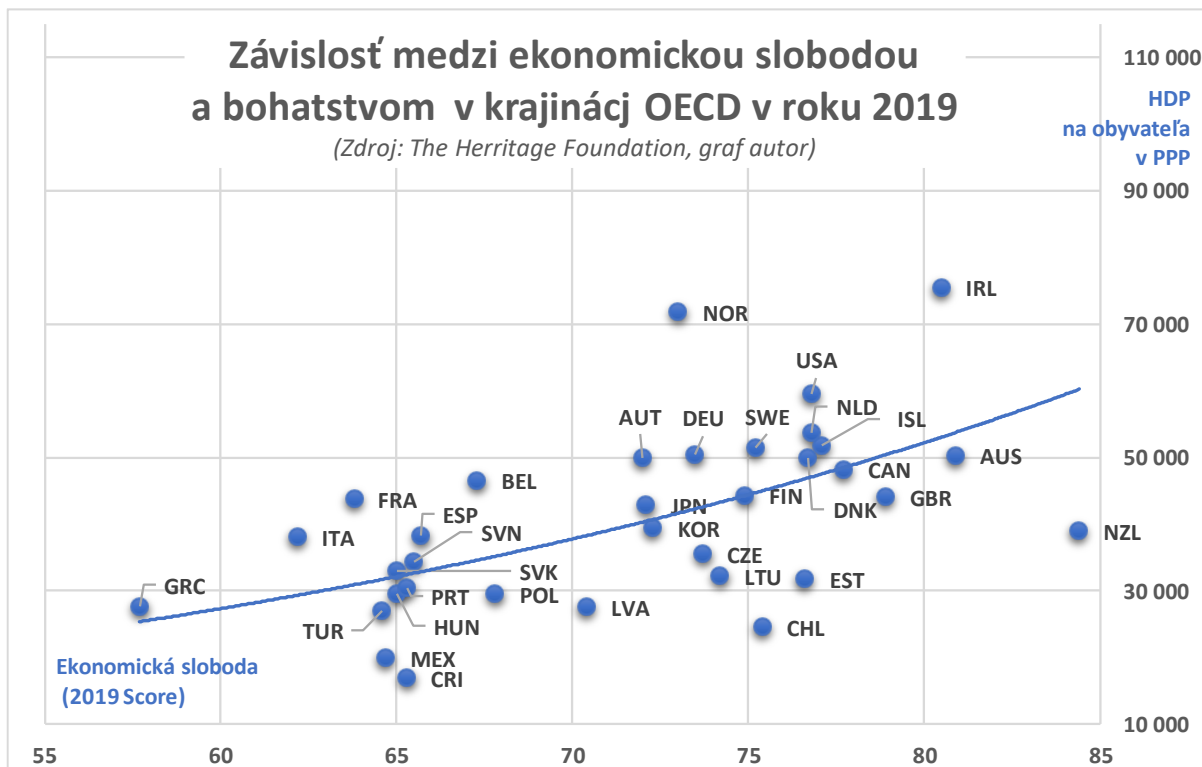
Sú snád' medzi nami mnohí, ktorí by následnú sériu odhaľovania siete skorumpovaných osôb na vysokých postoch exekútyvy, prokuratúry a v súdnictve mohli pokladať za prejavy zlyhávania týchto inštitúcií. V tomto duchu sa hovorilo aj na konferencii o budúcnosti Európskej únie (EÚ), ktorá sa konala 13.novembra 2019 k príležitosti 30.výročia *Nežnej revolúcie*. Odznali tam myšlienky, že inštitúcie nášho mladého štátu, ako napríklad polícia, prokuratúra či súdnictvo sú ešte príliš mladé, nezrelé a doslova preto potrebujú „zrelšie“ inštitúcie EÚ, ktoré predsa len plnia úlohu akéhosi strážcu nad tým, aby nedochádzalo k zneužívaniu verejnej moci.

Argument vplyvu EÚ sa na prvý pohľad môže zdať oprávnený, pretože európske štruktúry sú skutočne dostatočne silné na to, aby dokázali vyvíjať účinný tlak namierený proti viditeľným prejavom korupcie vo vláдах členských krajín a majú tiež prostriedky na to, aby legislatívy členských krajín podporovali aspoň základnú úroveň transparentnosti vládnej moci, vlády práva, demokracie a pod. Do určitej miery sa členské krajiny strážia navzájom, aby u nich nedochádzalo aspoň k viditeľným prešľapom, pretože sa tým snažia chrániť celok, ktorého sú súčasťou. Nakoniec to bola aj jedna z dôležitých prvotných motivácií projektu povojnovej európskej integrácie, keď sa tým jeho tvorcovia a protagonisti snažili zabezpečiť, aby v Európe už nikdy viac nemohlo dôjsť k podobnej tragédii.

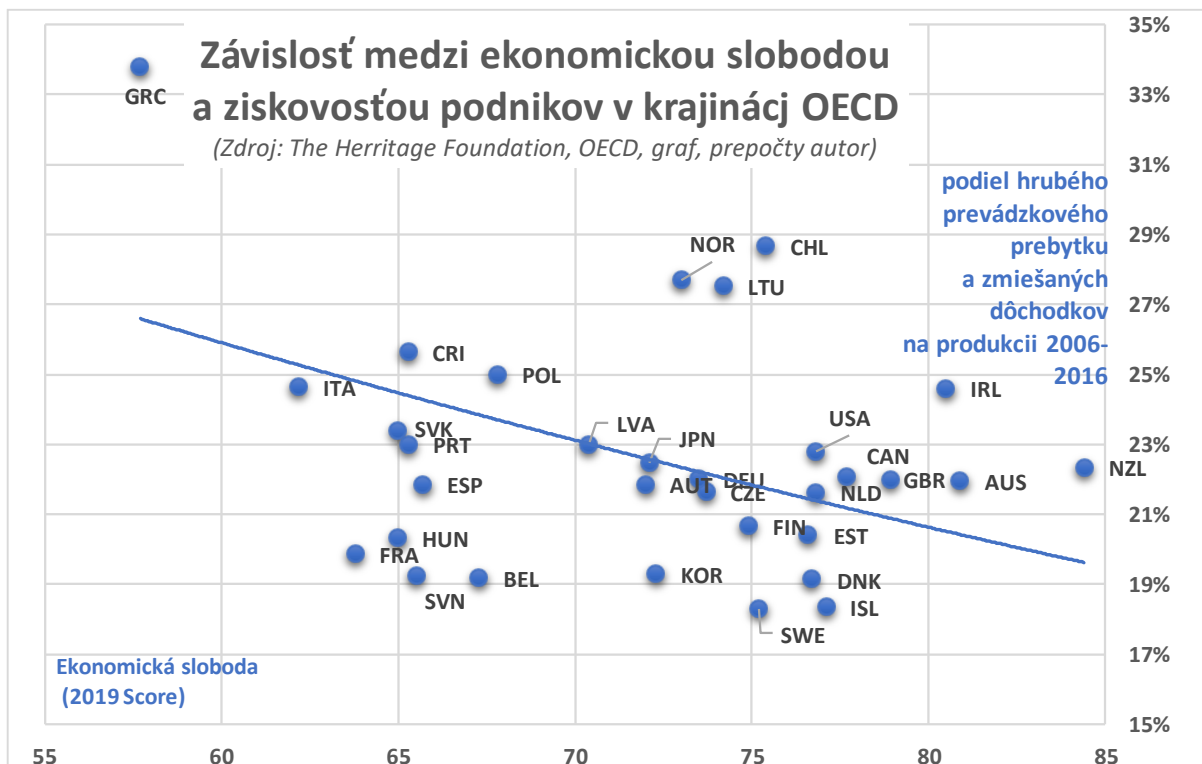
Pozitívny vplyv EÚ sa spočiatku potvrdzoval na začiatku nášho transformačného procesu post-komunistickej krajiny, keď sme svoje zraky pochopiteľne upierali na krajiny Západu, ktoré boli v našich očiach bohaté a slobodné, kam sme preto chceli aj my smerovať. Obzvlášť viditeľný bol tlak EÚ na zastavenie populizmu vlád Vladimíra Mečiara. Keď nám kvôli tomu hrozilo odmietnutie vstupu spoločne s našimi susedmi, celá verejnosť sa dokázala vzchopiť k politickému obratu a k podpore proreformných vlád takého stupňa, aký sa už nikdy potom neopakoval.

Mohli byť spomínané prístupy v súlade s myšlienkami klasickej ekonómie? Zrejme áno, pretože išlo o rozšírenie voľného pohybu osôb, tovaru, služieb a kapitálu. Mnohí predstavitelia klasickej ekonómie sú totiž presvedčení, že slobodný trh je v súčasnosti najlepším prostriedkom k dosiahnutiu celospoločenského blahobytu. Závislosť medzi meranou ekonomickou slobodou a bohatstvom je tiež viditeľná na štatistických ukazovateľoch (Graf 1). V krajinách OECD, kde by mali byť štatistické indikátory pomerne spoľahlivé, sa ukazuje, že štáty s vyššou mierou ekonomickej slobody sa môžu tešiť nižším

Graf 1

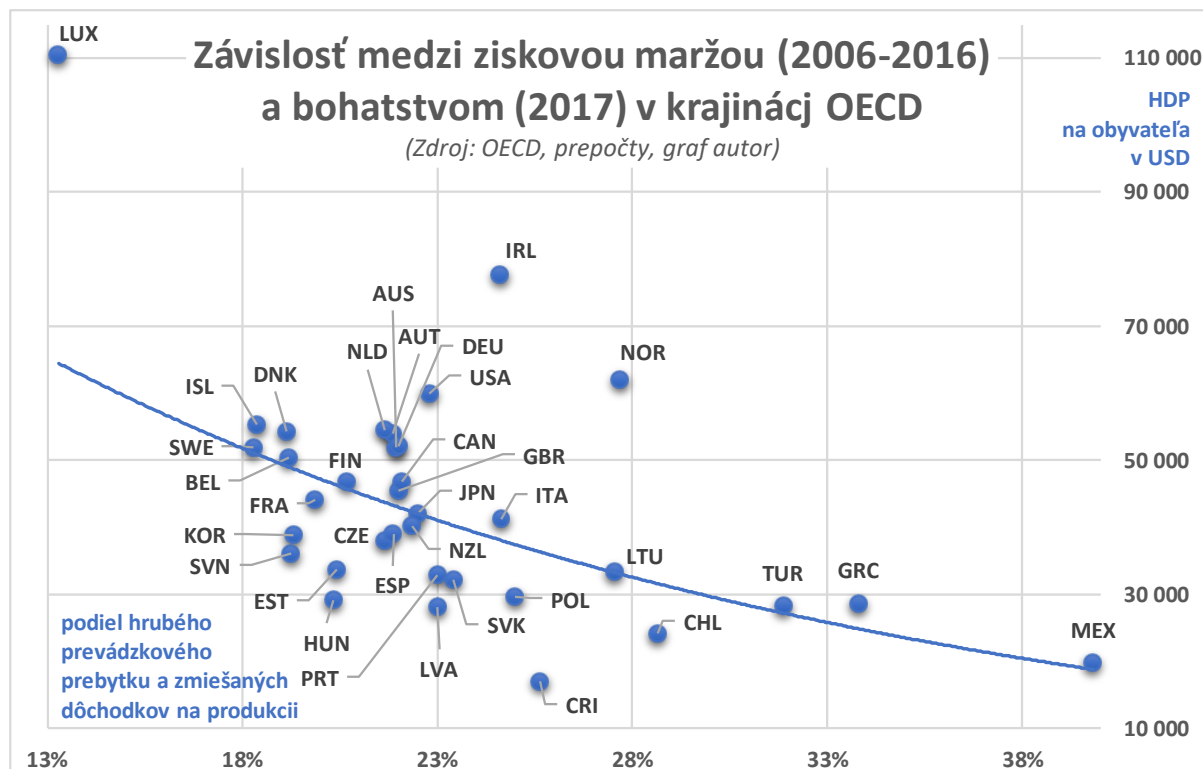

Graf 2

podnikovým maržám (Graf 2). Dá sa to vysvetliť tým, že podnikové marže stláča reálna konkurencia, čo taktiež môže viesť k zvýšenému bohatstvu (Graf 3).

Graf 3

Myšlienky klasickej ekonómie museli mať vysokú váhu aj v prvopočiatoch európskej integrácie, keď bol kladený dôraz na decentralizáciu a subsidiaritu. Časom sa však od týchto dôležitých princípov začala EÚ postupne stále viac odchyľovať a na ich miesto nastúpil nezdravý centralizmus umelo nastolenej byrokratickej moci s deficitom demokracie, škodlivý z pohľadu predstaviteľov klasickej ekonómie, pretože obmedzuje slobodu členských krajín.

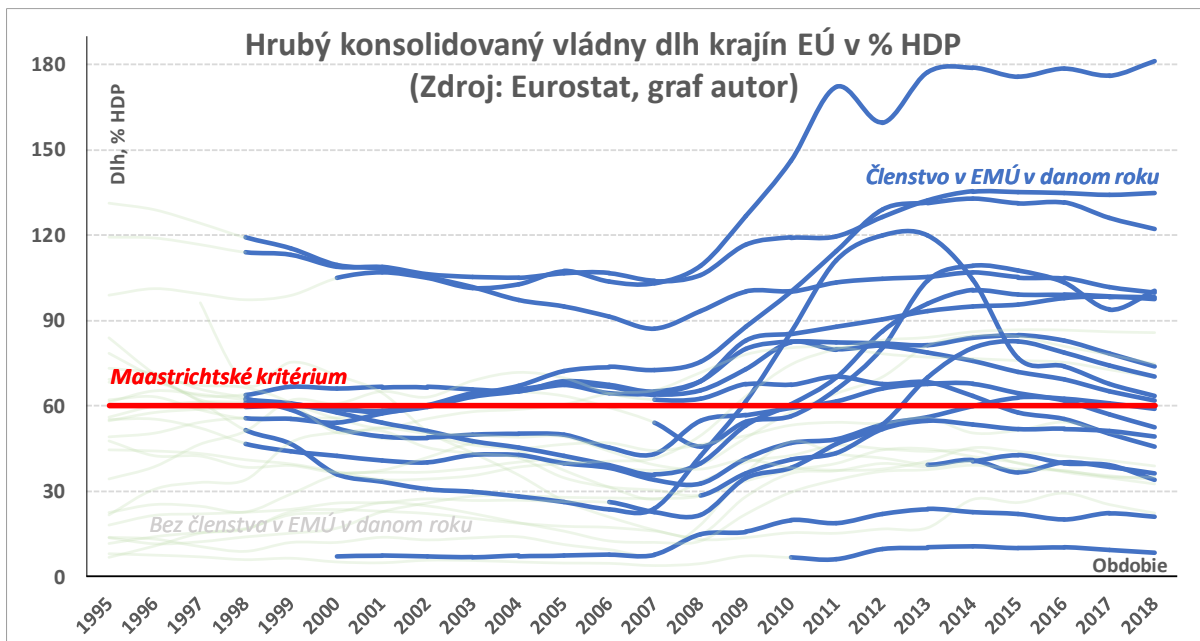
Každá kultúra potrebuje vlastnú politiku a správu vecí konkrétnych

Dá sa len súhlasiť s tým, že vývoj súčasných trendov centralizácie moci v národnostne a kultúrne heterogénnom celku, akým je EÚ, nemôže byť zdravý, o čom svedčia aj vnútorné odstredivé tlaky a neschopnosť dohodnúť sa na čomkoľvek spoločnom, ak má ísť o dôležitú vec ovplyvňujúcu napríklad bezpečnosť členských krajín. Nefunguje ani mechanizmus vzájomného stráženia sa tak, ako by mal, pretože vlády členských krajín nedokážu zabezpečiť, aby aspoň v oblasti základných kritérií stabilného hospodárenia rešpektovali to, na čom sa dohodli ako na nutných podmienkach stability členov menovej únie (Graf 4, Graf 5).

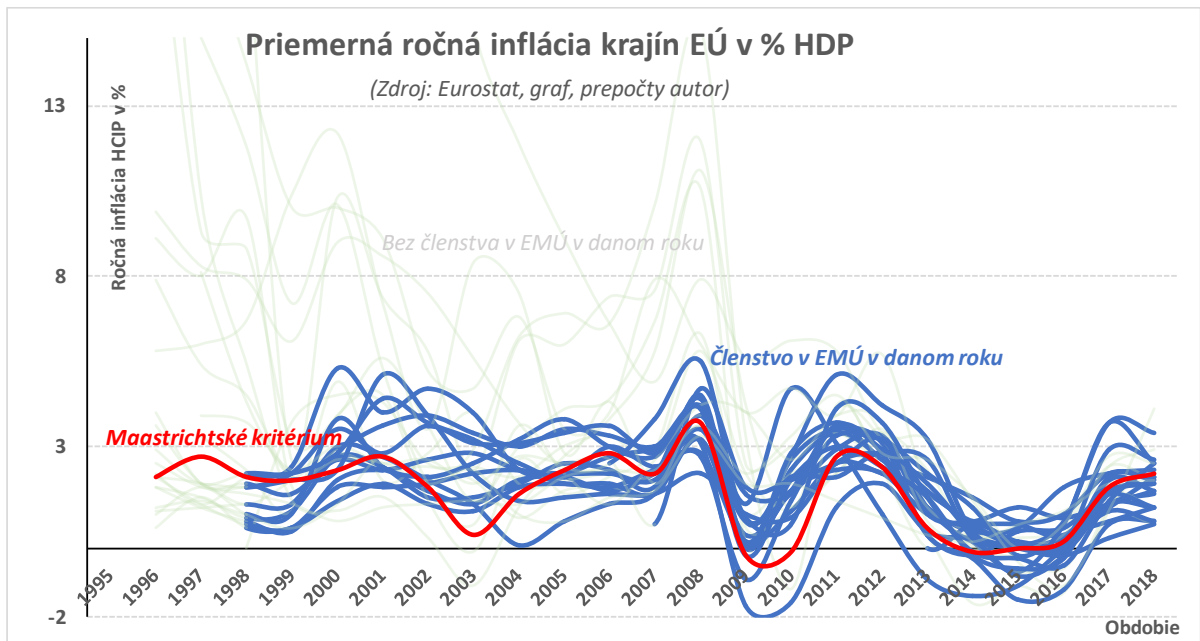
Je to koniec-koncov aj logické, pretože vláda EÚ nemôže vidieť do rôznorodých problémov všetkých miest svojho vzdialeného teritória tak, ako tí, čo v nich žijú, a preto ich ani nemôže zohľadňovať. A ak by do nich vidieť aj dokázala, nemohla by uplatňovať plošne zaväzujúce opatrenia na dnešnej úrovni konkrétnosti. Lebo ten istý liek, čo jednému pomáha, môže inému škodiť.

Pokiaľ bude súčasný vývoj centralizácie EÚ pokračovať, možno očakávať ďalšie zintenzívňovanie odstredivých síl vedúcich k rozpadu, ako sme to mohli v histórii

Graf 4

Graf 5

mnohonásobne sledovať na príkladoch Rímskej ríše, Osmanskej ríše, Rakúsko-Uhorska či v bývalom Sovietskom zväze.

Mnohí by teraz namietali poukazom na multikultúrne štáty „nových“ kontinentov, ako napríklad *USA*, *Kanada*, *Austrália* či *Južná Amerika*. Áno, spoločnosť, ktorá bola kedysi od základu budovaná na prisťahovaleckom princípe zmiešaných národov (čo bolo možné realizovať kolonizáciou „neobývaných“ území), môže dnes fungovať dlhodobo. To preto, lebo prisťahovalci prichádzali do zámoria zväčša z ekonomických dôvodov. Spájali ich v tom určitý druh „rovnorodosti“, na ktorom mohli vybudovať pravidlá spolupráce. Aj zmesica národov, čo z toho vznikla, môže byť preto tiež považovaná za akýsi samostatný národ, spojený kultúrou „komercionalizmu“ alebo konzumu. Aj tu si však tento umelý národ tvorí prirodzene vlastné pravidlá, prispôbené jeho novej kultúre, čoho dôkazom boli trendy

osamostatňovania sa od správ pôvodných kolonizujúcich krajín bojom o nezávislosť. Alebo to, že pôvodné kultúry domorodcov sa novým pravidlám národa prisťahovalcov nedokázali prispôbiť. Boli vytlačané až na okraj spoločnosti, čo tiež nie je niečo, čo by sme mohli pokladať za zdravé, a preto ani prospešné. V tom najlepšom prípade boli pre pôvodných obyvateľov vytvorené rezervácie, v ktorých si potom mohli žiť podľa vlastných pravidiel, následkom čoho sa znížili konflikty medzi rozdielnymi kultúrami.

Pri zmienke o tvorbe multikultúrnych národov som zámerne vyznačil slovo „dnes“. To preto, lebo na začiatku „osídľovania“ zámorských území sa o žiadnej stabilite nedalo ani len hovoriť. Možno povedať, že ľudstvo v kolonizácii zámorských území viditeľne zabraňovala silná „neviditeľná ruka“, pretože nové kolónie sa mohli udržiavať len za cenu obetí na ľudských životoch v masovom meradle. Pokiaľ nešlo o prenasledované alebo násilím vysídlené menšiny, bola to len vidina veľkých materiálnych ziskov, pre ktorú sa ľudia tvrdošijne snažili svoje kolónie udržať. Nemám pritom na mysli boje s domorodcami a divokými zvieratami, ale najmä choroby, na ktoré masovo umierali prisťahovalci, rovnako ako aj domorodci, pretože ich imunitné systémy neboli na stret cudzích kultúr pripravené. Častými úmrtiami decimovanú pracovnú silu v drsných podmienkach plantáží „museli“ časom vo veľkých množstvách dopĺňať otrokmi z Afriky, ktorí sa ukazovali imunitne najodolnejší – teda sa „museli“ dopúšťať ďalších zločinov. Rozmery, ukrutnosť, ale aj výnosnosť obchodu s otrokmi v 16-19 storočí na všetkých stupňoch, do ktorého sa postupne zapojili všetky európske námorné veľmoci, je kapitola sama o sebe. Až do roku 1840 (objavenie chinínu) títo európski obchodníci nemali priamy vstup do afrického vnútrozemia, kde boli otroci chytaní. Nazývali ho „*hrobom pre bieleho človeka*“ kvôli smrteľnej malárii, na ktorú boli vnímaví, a ktorej pôvodcu nepoznali. Využívali na to miestne kráľovstvá. Platili im za to strelnými zbraňami, čím úplne zmenili bezpečnostnú rovnováhu kmeňov celej Afriky. Tie kráľovstvá a kmene, čo sa nechceli podieľať na zločinoch obchodu s otrokmi, sa tak dostali do veľkej nevýhody: nemohli sa pred otrokárskymi kráľovstvami brániť (Valentovič, 2018)

Poukázal som len na jeden zo, žiaľ, až príliš mnohých prípadov v dejinách ľudstva, keď relatívne úzka skupina ľudí prepadla chamtivosti natolko, že sa potom nedokázala zastaviť pred ničím. Mohli sme tiež sledovať, ako sa to potom postupne rozširovalo ako nákazlivá choroba, pred ktorou sa len veľmi ťažko dalo brániť. Ako to preniklo až do vplyvných vládnych pozícií. Dokonca aj do hlavných ekonomických škôl - v podobe merkantilistov, ktorých zmýšľanie presne odrážalo myslenie chamtivosťou postihnutého človeka - jednostranné hromadenie zlata ako hlavný cieľ. Adam Smith a jeho nasledovníci to pozorovali a boli v tom veľkým prínosom, pretože hlásali, že zdrojom bohatstva nie je snaha o jednostranné hromadenie hodnôt, ale snaha o produkciu niečoho, čo dáva hodnoty iným, teda **obojustranne výhodná spolupráca**.

Málokto si dnes uvedomuje, akých obrovských darov sa vtedy dostávalo práve Európe. Nielen vo forme vedecko-technickej revolúcie, ale aj duchovne, čo zreteľne vidieť na rozvoji umenia minimálne za posledných 2 000 rokov. Všetky vrcholné diela tejto epochy napríklad v hudbe, sochárstve či maliarstve – vznikli v Európe do prelomu 19. a 20. storočia, a nielenže nie sú dodnes prekonané, ale pri pohľade na to, čo všetko sa dnes pokladá za „krásne“, pri pohľade na rôzne „moderny“ človek jednoducho musí vidieť zreteľný úpadok. Mnohokrát pri tom nevie, či to tí ľudia naozaj myslia vážne, či sa má z toho smiať alebo plakať.

Áno, aj v ekonomickom myslení bol uskutočnený najväčší pokrok práve zakladateľmi „klasickej ekonómie“.

Všetci sme mohli vidieť, ako dokázala Európa „využiť“ svoje svetové prvenstvo, svoju materiálnu prevahu, svoje bohatstvo, ktorého sa jej tak nečakane dostalo. Všetci tí, čo boli svedkami zjavne sa rozmáhajúcich zločinov, sa tomu mali postaviť s plnou rozhodnosťou a docieľiť ich zákaz. Avšak tým, že tak neučinili, kým ešte mohli, chorobe sami podľahli. Ako sa to prejavilo? Jej sprievodným znakmi sú okrem závesti aj nedôvera, z čoho potom vzniká slepá nenávisť. To všetko spôsobilo, že sa na seba vrhlo 60 miliónov mobilizovaných Európanov, aby rozpúťali sériu dvoch svetových vojen. Vtedajšie najsilnejšie mocnosti použili svoje technické vymoženosti proti sebe, čím sa oslabili navzájom natoľko, že definitívne stratili svetové prvenstvo. Na problémoch EÚ a konaní v Rusku sa však ukazuje, že sa ich úpadok stále nezastavil. Jeho zvrátenie bude možné len po principiálnej zmene zmysľania a potom konania.

Ak chce EÚ riešiť svoje problémy, nemala by si brať za vzor USA, kde, ako sme spomínali, sú podmienky diametrálne odlišné, ako v Európe. **Mala by si brať príklad z osvedčenej krajiny, kde dokážu pri sebe dlhodobo existovať viaceré národné celky s vlastným jazykom a vlastným územím – Švajčiarsko.** Dlhodobá vnútorná spolupráca národov Švajčiarska mohla vzniknúť a pretrvať len pri obzvlášť vysokej miere decentralizácie, ktorá je pre ňu príznačná, a kde si preto každý národ môže tvoriť vlastné konkrétne zákony. Ako celok ich zároveň spájajú spoločné princípy, ktoré im vtlačujú spoločnú identitu a národnú hrdosť. Sú to napríklad priama demokracia a neutralita v spojení s pocitom nezávislosti obyvateľstva od akejkoľvek vlády - aj tej svojej - s tým, že sú schopní postarať sa o seba dokonca aj v oblasti bezpečnosti.

Zjednocujúce sú len všeobecne prospešné a akceptovateľné princípy

Keď sme hovorili o nutnosti prispôsobených pravidiel pre rôzne národnostné celky, mali sme na mysli konkrétne opatrenia vlád. Na príklade Švajčiarska sme tiež chceli ukázať, že iná situácia je na úrovni princípov, ktoré už dokážu zjednotiť aj rozdielne národy. Mnoho obyvateľov USA sú „hrdými Američanmi“ aj napriek veľkej rozdielnosti, pretože ich v tom spája princíp **slobody**, ktorá je pre túto krajinu vlastná. Zaujímavosťou však je, že Kanadania sú tiež „hrdými Kanadami“ - napríklad preto, že „nie sú ako Američania“. Niežeby nechceli byť slobodnými, práve naopak. Možno vidia len nedostatky liberalizovaného systému USA a chcú mať pocit väčšej istoty, v ktorej sa sami cítia slobodnejšími.

Mnohé nadnárodné celky vznikli a sú propagované cez spoločné princípy, na ktorých sa všetky členské krajiny dokázali zhodnúť, a chceli tiež dobrovoľne spolupracovať na ich dodržiavaní. Takáto spolupráca mohla potom fungovať pri plnom rešpektovaní slobody. V prípade EÚ išlo o princípy vlády práva, slobody a demokracie, a spočiatku aj decentralizácie a subsidiarity.

Existujú aj **univerzálne princípy**, ktorých rešpektovanie (alebo vláda) prináša pokrok v každom národe, bez ohľadu na to, či sa hlási k demokracii alebo nie, a ich nerešpektovanie vedie naopak, všade k úpadku. V našej kultúre najviac uvádzané sú tie, na ktorých stojí celá teória klasickej ekonómie, liberalizmu a majú svoj význam aj v kresťanstve: nekradnutie, nezabíjanie, snaha o udržiavanie **rovnováhy medzi braním a dávaním** (vyrovnanosť hospodárenia, škodlivosť výroby nekrytých peňazí) a **rešpektovanie slobodnej vôle iných** (t.j. slobody jednotlivcov).

Takýchto všeobecne prospešných princípov je však ešte viac. Nazývajú sa aj „cnosti“. Sú to napríklad usilovnosť, čestnosť, pravdivosť (spolu s právom mlčať), nebojácnosť, empatia nesebecká ochota vždy pomôcť, a pod.. Málokto bude namietat' proti ich všeobecnej prospešnosti a univerzálnosti. To preto, lebo poznanie o nich je akoby zakódované v najhlbšom vnútri alebo tzv. „svedomí“ každého človeka. A keď v nich aj po čase ne jeden prestáva veriť, keď sa nimi neriadi, je to len preto, že svoje svedomie dokáže na určitý čas oklamať logicky správne pospájanými argumentmi. Na samotnú logiku sa však spoľahnúť nedá, pretože rovnako „logicky správne“ by sa dal zdôvodniť aj presne opačný výsledok.

Ktorým smerom sa má uberať vývoj v EÚ, ak chce vyriešiť svoje problémy?

Keby obyvatelia ktorejkoľvek krajiny **dodržovali cnosti** ako univerzálne všeobecne prospešné morálne princípy, **nebolo by potrebné žiadnych ďalších pravidiel**, a spoločnosť sama by len musela napredovať.

Problémom je, že v každom národe existujú jednotlivci alebo celé skupiny, čo ich dodržiavať nechcú, čím ostatným prinášajú veľké škody. Tých extrémne bezohľadných nie je veľa, za to však škody, čo páchajú, sú veľké.

Možno tu doslova hovoriť o „vlkoch“ a „ovciach“. Ovce sú spočiatku znevýhodnené pred vlkami, pretože čestný spôsob života je spočiatku vždy nákladnejší, ako nečestný. Čestnému sa je tiež ťažko brániť pred zločincom, ktorý používa lesť, škodí z úkrytu a dokáže zastrášať svojou bezohľadnosťou a krutosťou. Jediný účinný spôsob obrany oviec pred vlkami je ich zomknutie. Vlci totiž útočia len na ovce, ktoré sa odtrhli od čriedy. V praxi to znamená, že ovce sa dohodnú, že žiadna z nich nebude tolerovať zločin, bez ohľadu na vydieranie, podplácanie, a pod... Teda že sa zločin zakáže **zákonom**. Ovce si tiež pochopiteľne musia kolektívne vytvoriť inštitúcie na vymožiteľnosť práva, napríklad tým, že sa na neho budú skladať vo forme daní.

„Neviditeľná ruka“ sa stará aj o to, že pokiaľ sa ovce dokážu takto zjednotiť, vlci nebudú mať šancu zvíťaziť. V jednom majú totiž veľkú výhodu: na rozdiel od vlkov nepôsobia v utajení. Ak sa napríklad bude schvaľovať zákon proti kradnutiu, zloději nikdy nebudú otvorene hlasovať proti nemu, pretože by sa odhalili – aj keby boli v početnejšej prevahe.

Dostávame sa teraz k základnému problému, že vlci budú každý takýto zákon pokladať vždy za **obmedzovanie svojej slobody**, kdežto ovce naopak, za **ochranu svojich slobôd**. Vlci sa totiž zakaždým snažia brať ovciam slobodu, nútia ich, aby sa správali tak, ako chcú oni. Ďalším problémom sú veľké rozdiely v chápaní jednotlivých národov, čo ešte je zločinom, a čo už nie je. Každý jednotlivý štát si preto bude tvoriť rozdielnu mieru regulácie a v závislosti od miestnych podmienok bude rozdielny aj jej obsah.

Aj v tom, ako si ten alebo iný štát bude tvoriť vlastný regulačný systém, možno vidieť určitú mieru slobody. Obyvatelia totiž vždy dokážu ovplyvniť svoju vlastnú vládu. Pokiaľ sa však o ňu nezaujímajú alebo nereagujú na jej zjavné prešľapy, je to tiež len prejavom ich slobodnej vôle. Sú za konanie svojej vlády zodpovední rovnako, ako sú zodpovední obyvatelia za neporiadok na svojom vlastnom dvore.

Treba len prísne dbať na to, aby žiadny iný štát nezasahoval zvonku násilím do ich vnútorných záležitostí. Jedine tým by dochádzalo k porušovaniu slobody miestnych obyvateľov, pretože len oveľa silnejšie štáty sú schopné niečo také robiť.

Súčasná Európska únia vo veľkej miere ovplyvňuje legislatívu všetkých svojich členov v miere, v ktorej nie každý člen je presvedčený, že ide o užitočnú reguláciu. Jej opatrenia sú príliš konkrétne a zároveň plošné, čo nemôže poskytovať potrebnú flexibilitu na rozdielne potreby jednotlivých štátov. Pri dnešnej miere korupcie nemôžeme vylúčiť ani vplyv „vlkov“ v jej rozhodovacom procese.

Pokiaľ chce EÚ zvrátiť eskaláciu svojich problémov, mala by svojich členov regulovať - alebo skôr strážiť len na úrovni dodržiavania tých všeobecných princípov, na ktorých sa tieto pred tým jednohlasne dohodli. Znamená to opätovný návrat od centralizácie smerom k decentralizácii a subsidiarity, od nútenej regulácie smerom k dobrovoľnej a obojstranne výhodnej spolupráce.

Ako príklad možno uviesť ten, čo sme spomínali na začiatku: môže pôsobiť ako strážca, aby vlády neboli skorumpované, a tiež poskytnúť svoj vplyv a technickú pomoc, aby došlo k vyšetreniu vraždy, akou bola vražda investigatívneho novinára.

Predstavitelia klasickej ekonómie majú veľkú úlohu v tom, že dokážu vidieť, zdokumentovať a aj vysvetliť mnohé z regulácií či nerovnováh v hospodárení, ktoré sú skutočne škodlivé. Môžu tým vstupovať do verejnej diskusie a upozorňovať na problémy. Ak sa totiž niektorý problém má vyriešiť, musí byť najprv viditeľný. A pokiaľ naozaj dôjde ku všeobecnej zhode, že ide o problém, je predpoklad, že bude odstránený.

Použitá literatúra

1. Databázy Eurostatu
2. Databázy OECD
3. Konferencia o budúcnosti Európskej Únie, Panel 1: V4 a Európska kultúra (Bratislava, Zichyho palác, 1. Novembra 2019)
4. Valentovič, M.: Poučenie z tragédie Prvej svetovej vojny pre súčasnú bezpečnosť SR a EÚ, In: Recenzovaný zborník príspevkov z 12. medzinárodnej konferencie „Bezpečné Slovensko a Európska únia“ 8-9 novembra 2018 (str.356-370, Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2018)